

Společnost a kultura starověké Číny

Císař Říše středu, jak se od starověku nazývá Čína, měl situaci podstatně usnadněnu odleskem božské záře, která na jeho úřad odedávna dopadala. Již od pravěku je vládce čínského státu osobou kultovně velmi potentní a disponuje rozsáhlými nadpřirozenými pravomocemi. Jako žádný jiný z vládců starověku prostupuje symbolika čínského císařského úřadu i sférou kultovní: čínský svět má čtyři strany – černý sever, zelenomodrý východ, rudý jih a bílý západ – které pohromadě drží a do harmonických vztahů uvádí žluté centrum, jímž je právě císař (odtud vyhrazení žluté, resp. zlaté barvy pouze a výhradně císaři). Císař je svorníkem nebeského pořádku, ve své osobě spojuje blaho pozemské s harmonií nebes a zaručuje tak řádný průběh všeho života na zemi. Obřady, které císař celebruje, uvádějí v pohyb kalendář, střídání ročních období a následně všechno dění v živé přírodě. Císař tak nemůže nebýt nejvyšším správcem, soudcem, vojenským velitelem, zdrojem i dárce pořádku, práva a spravedlnosti. Kdyby nebylo císaře, rozpadl by se svět v chaos, anarchii a boj všech proti všem. Tato velmi silná ideologie císařského úřadu přirozeně působila jak na představitele regionálních mocností, tak i zahraniční uchazeče o čínský císařský trůn, kteří se s ní vesměs bez výhrady ztotožnili. Proto také, ač byla Čína ve svých dějinách mnohokrát potupena, pokořena a vydána všanc mocenským choutkám domácích ctižádostivců i cizích dobyvatelů, čínská kultura nebyla nikdy ohrožena, neboť lesk císařského majestátu oslňoval všechny uchazeče tak, že převzetím ústřední moci současně přijali i způsob, jímž osoba císaře naplňovala a spoluvytvářela duchovní struktury čínské společnosti. Redistributivní povahu čínské společnosti dobře vystihuje přísloví, zachycené jedním z klasických textů: „Vévoda žije z daní, ministr žije ze svých statků, statkář (*shi*) z půdy, rolník žije ze své dřiny“.

Je třeba poznamenat, že země musela živit populace o početnosti jinde sotva představitelné. Již první soupis daňových poplatníků z 1. století př. Kr. uvádí 17 milionů obyvatel Číny a tento počet stoupl v 1. století našeho letopočtu na 56 milionů. Již z toho plyne naléhavost hospodářských, správních a organizačních úkolů stojících před vládci Číny a nemilosrdný tlak na lidské i přírodní zdroje země.

Do hierarchie civilních úřadů nastupovali zásadně vzdělanci zběhlí v klasické čínské kultuře, především literatuře. Jejich kvalifikaci ověřovali příslušní úředníci pomocí **systemu státních zkoušek**, při nichž museli uchazeči aktivně prokázat schopnost vytvořit literární dílo podle pravidel daných zkušebními komisemi na základě skladeb pokládaných za klasické. Nástupem do úřadu se před úspěšnými kandidáty otevřela prakticky možnost celoživotního zaopatření se zaručeným instančním postupem.

Snad již od pravěkého období vnímali Číňané universum přírody a kosmu kolem sebe jako věčný koloběh základních skladebných sil všehomíra, vepsaný do soustavy čtyř světových stran vybíhajících ze společného středu. Ona základní skladebná dvojice všech kosmických sil, známá pod jmény **jín-jang** a zachycovaná známým symbolem dvou „rybiček“ (černé a bílé) vložených do sebe, představuje povahu světového dění v čínském chápání. Síla *jín* představuje přírodní látky chladné, vlhké, tmavé, husté a sestupné, ztělesňuje ženský princip. Síla *jang* naopak zviditelňuje substance teplé, suché, světlé, řídké a vzestupné, zastupuje pak princip mužský. Obě síly jsou spolu nerozlučně spojeny a jedna bez druhé nemohou existovat. Vytvářejí spolu dynamickou, neustále se otáčející rovnováhu, v níž tu převažuje ten princip a tu zase onen. Ani jeden z principů však nemůže opanovat druhý princip navždy, a navíc každý z principů obsahuje stopové množství principu druhého; proto mají „rybičky“ očka.

Čínská kosmologie přiřazuje čtyřem světovým stranám – černému severu,

zelenomodrému východu, rudému jihu a bílému západu – čtyři roční doby: severu zimu, východu jaro, jihu léto a západu podzim. Navíc je do celé soustavy vepsána otáčející se rovnováha mezi skladebnými principy všehomíra *jinem* (chladný, vlhký, tmavý, hustý, ženský) a *jangem* (princip horký, suchý, světlý, vzhůru stoupající, mužský). Zimě panuje velký princip *jin*, jaru malý princip *jin*, létu velký princip *jang* a podzimu malý princip *jang*. Tak je do prostoru včleněn čas jako jeho neoddelitelná součást a celek tvoří ideální uzavřenou soustavu, opakující podle vlastních zákonitostí tentýž děj od věků po věky. Vzhledem k tomu, že čtyři světové strany doplnila čínská civilizace ještě pátým živlem v podobě zlatého císařství, umístěného ve středu celé soustavy, stal se rovněž ústřední zemský úřad věčným, mýtický zakotveným principem všehomíra.

Ve věci čínského myšlení započneme tzv. školou **legistů**, působící v době Válčících států. Legisté tvrdili, že všechny potíže má společnost řešit zákonem, jemuž má být podřízen každý včetně vládců. Zákon je třeba zpřístupnit všem, například na deskách z trvalých materiálů, aby tak měl každý občan možnost sám posoudit, zda se mu dostalo spravedlnosti v souladu s ustanoveními zákona.

Konfucius, čili mistr Kchung Fu-C' (tradiční životní data 551-479) náleží k otcům zakladatelům čínského myšlení a je mu připisován systém, který sám vytvořil a který dodnes nese jeho jméno. Narodil se údajně z dobrého, leč chudého rodu a celý život se pokoušel získat v některém z čínských států úřední postavení. Když se mu to nepodařilo, stal se putovním učitelem, který ve městě, kde se právě nacházel, vyučoval potomstvo tamních elit.

Konfuciovo učení bychom dnes označili za etiku; existenciálními otázkami se nezabýval, nepovažoval to za plodné, neboť čínské náboženství bylo již tehdy pevně ustaveno a zakotveno ve společnosti. Hlavní otázka, kterou si Konfucius kladl, byl způsob řízení společnosti včetně spravedlivého řešení potíží a rozporů. Mistr sázel na rozhovory moudrých, kteří by se měli přibližovat žádoucímu stavu klidu a harmonie. Nejvyšší hodnotou, ke které by takové debaty měly směřovat, pak byla lidskost (*žen*), tedy ohled na bližní. Konfucius hlásal též soudržnost společenské struktury spočívající na „pěti poslušnostech“ – poddaní vládci, synové otcům, manželky manželům a mladší bratři starším (patří sem i vztah přátel, ten se však nevyznačoval podřízeností). Každý člověk se má v síti stávajících sociálních vztahů, definovaných pěti společenskými svazky, uchýlit ke třem základním ctnostem – moudrosti, lásce a odvaze. Moudrost nás učí, co je na světě nejdůležitější – především rozpoznání dobra od zla. Láska nás pobádá, abychom se pustili po cestě dobra a nikoli zla. Konečně odvaha nám dává dostatek sil, abychom své záměry, rozhodnutí a předsevzetí uskutečnili.

Přesná interpretace Konfuciových názorů naráží ovšem na skutečnost, že jeho učení známe především v podobě sbírky mistrových výroků uspořádané jeho žáky, nikoli z jeho vlastního autentického vyjádření. Ona lidskost spočívá arci podle později prosazované interpretace konfucianismu v řádném plnění úkolů, jež před každého jedince staví jeho společenské postavení, tedy ve společenské konformitě. Do jaké míry tu jde o původní mistrův názor, či zda nastal později v interpretaci Konfuciovy doktríny jistý posun, neumíme říci.

Velmi specificky reflektoval konstanty čínského myšlení další velký myslitel Říše středu jménem **Lao-c'**, zvaný též Starý mistr (snad 5. století př. Kr.). Lao-c' proslul jako zakladatel učení o rovnováze ve světě, zvaného dnes **taoismus**. *Tao* je neobyčejně mnohovrstevný čínský výraz, který v našem kontextu znamená cosi jako „cesta“, ale též „vyváženost“, „rovnováha“ apod. Mistr sám formuloval základ své doktríny jako „něco *jinu* a

něco *jangu* dává *tao*“. Za obvyklých okolností jsou podle Lao-c' věci v rovnováze (*tao*). Pak probíhá koloběh ročních dob a vegetačních cyklů bez potíží, pole rodí úrodu, dobytek mladá zvířata, poddaní jsou spokojeni, magnáti velkomyslní a štedří, úředníci pečliví a pracovití a císař spravedlivý a řádný. Dojde-li však k porušení této rovnováhy, rázem se vše vyšine ze svých obvyklých drah. Pole ani zvířata nerodí, nastávají živelné pohromy, povodně, neúroda a hladomory, poddaní se bouří, magnáti se oddávají svévoli, úředníci řádně nepracují a podléhají korupci a císař propadá nespravedlnosti a krutosti. Proto je třeba rovnováhu ve věcech znovu nastolit. Taoismus praví, že respektování společenských norem, zvyků a obyčejů nepřináší nic konstruktivního, jelikož kořeny poruch společenského řádu leží jinde. Naopak ujišťují jeho přívrženci, že sociální konformita je v podstatě škodlivá, neboť se staví v cestu od věků danému řádu věcí a nalézání rovnováhy uvnitř přirozeně ustrojené lidské osobnosti. Taoismus si třeba velmi váží dětství, které považuje za věk dosud neporušené lidské povahy, kdežto konfucianismus pokládá za nutné děti výchovou a usměrňováním vpravit do jím uznávané sítě lidských vztahů, na níž spočívá civilizace. Tyto skutečnosti přirozeně velmi popudily pravověrné konfuciánce, kteří začali brzy taoisty nahlížet jako rozvratníky, anarchisty, buřiče a lidi bez morálky.

Taoističtí myslitelé vmetli do tváře čínského státu a jeho správy to nejtěžší myslitelné obvinění – že falšuje lidskou přirozenost, křiví člověka a ruší přirozený řád věcí. Ke svým tvrzením nacházeli nepochybně v dobové politické praxi řadu relevantních příkladů, a projevíli se tak jako velmi bystrí pozorovatelé, analytici a kritici.

Potíž samozřejmě spočívá v navrhovaných opravných opatřeních. Taoisté přicházejí s oblíbeným mýtem všech reformátorů, idylickým a prosluněným obrazem „starých zlatých časů“, kdy ještě lidé žili v souladu s přírodou prostý, leč ctnostný život. Je celkem zbytečné podotýkat, že takový „zlatý věk“ nikdy neexistoval. Jde o fikci sestavenou nikoli na základě skutečných pramenných údajů, ale o konstrukci (řekněme zdvořile) ideální, umělou, budovanou z protikladů ke stavu současnému, který reformátor cítí jako pokřivený, nepravý a zkažený. V tom směru taoisté neposkytli praktické politice příliš mnoho vodítek, jimiž by se mohla řídit. Nebylo to ostatně ani jejich záměrem; sami pokládali za vrcholný cíl svého usilování poznání přirozené podstaty věcí a dynamiky jejich prapůvodních vztahů, světa jako harmonie vzájemně protikladných složek, jako „Cesty“ (*tao*).

Doporučená literatura

1. Roy Willis (ed.): *Mytologie světa – ilustrovaný průvodce*. Praha: Nakladatelství Slovart 1997.
2. Petr Charvát: *Zrození státu – Prvotní civilizace Starého světa*, Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum 2011.
3. Petr Charvát: *Bouřlivá plavba dějinami: vzestupy a propady starověkých a raně středověkých říší*, in Miroslav Bárta, Martin Kovář a kol., *Civilizace a dějiny – Historie světa pohledem dvaceti českých vědců*, Praha: Academia 2013, ISBN 978-80-200-2301-8, 191-230.
4. Ladislav Bareš, Rudolf Veselý, Eduard Gombár: *Dějiny Egypta*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2009.
5. Jiří Prosecký a kolektiv: *Encyklopedie starověkého Předního Východu*. Praha: LIBRI 1999.

6. Eduard Gombár, Lukáš Pecha: Dějiny Iráku. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2013.
7. Jaroslav Strnad, Jan Filipický, Jaroslav Holman, Stanislava Vavroušková: Dějiny Indie. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2008.
8. Walter Böttger: Kultura ve staré Číně. Praha: Panorama 1984.

9. John Baines, Jaromír Málek: *Svět starého Egypta* (Kulturní atlas). Praha: Knižní klub 1996.
10. Michael Roaf: *Svět Mezopotámie a starověkého Předního Východu*. Praha: Knižní klub 1998.
11. Gordon Johnson: *Kulturní atlas Indie*. Praha: Knižní klub 1998.
12. Mark Elvin, Caroline Blunden: *Svět Číny - kulturní atlas*. Praha: Knižní klub 1997.
13. Michael Coe, D. Dean, R. Snow, E. P. Benson: *Svět předkolumbovské Ameriky: kulturní atlas*. Praha: Knižní klub 1997.